

УДК 061

Ю. М. Білоконь

ПРОСТОРОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ (український досвід)

Суспільне життя майже завжди має просторове вираження засобами містобудування та регіонального планування. Містобудування є саме такою галуззю, яка спрямована на просторову (територіальну) організацію всієї сукупності соціально-економічних процесів життєдіяльності з врахуванням матеріальних та духовних потреб людини (суспільства).

В сучасних умовах України формується нова свідомість щодо пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Тому першочерговим завданням містобудування є сприяння їх матеріально-просторовій реалізації. Територіальний фактор набуває вирішального значення при виборі соціально-економічних цілей та засобів їх досягнення. Особливо це важливо враховувати при вирішенні найбільш масштабних містобудівних проблем щодо планувальної організації простору.

Містобудування у всі часи виконувало соціальне замовлення тієї частини суспільства, яка мала найбільший політичний і економічний вплив. Крім того, містобудівна діяльність обумовлена технічними можливостями. Будь-які зміни суспільно-економічних стосунків, розвиток матеріально-технічної бази неодмінно стають причиною змін у різноманітних формах містобудівної діяльності.

Сучасному періоду розвитку України як суверенної держави притаманні значні політичні та соціально-економічні перетворення. Впроваджуються демократичні форми правління і ринкові стосунки, які формують новий суспільний світогляд і відповідне йому містобудівне мислення. За таких умов виникає потреба в теоретичному обґрунтуванні містобудівної політики, враховуючи наслідки минулого періоду, а також сучасні перспективні проблеми.

Містобудівними об'єктами є матеріально-просторове оточення людини, а процес його формування ґрунтується на художньому, а також наукових методах. Ці методи відрізняються тим, що перший — суб'єктивний, оснований на індивідуальних категоріях (почуття, інтуїція, фантазія), другий — об'єктивний, в якому першорядну роль відіграють логіка, мислення і аналіз. Ці два методи — емоційний і раціональний — взаємодоповнюються в процесі архітектурного, містобудівного та інших видах проектування.

Таким чином, можна констатувати, що існують дуже тісні зв'язки соціально-економічних, екологічних та естетичних категорій з архітектурно-планувальною діяльністю на території міст та регіонів. Виходячи з цього, зрозуміло, що необхідно вміти «перекладати» всі ці категорії на проектно-планувальну «мову». Для цього використовуються моделі різних видів, які в спрощеному вигляді характеризують життєдіяльність суспільства в просторі. Йдеться про визначення окремих проявів поведінки різних соціальних груп населення на території міст та регіонів. Тенденції та закономірності такої поведінки є функціональною підставою щоб структурувати простір, виходячи з потреб його більш досконалої перспективної організації.

Засобами структурної організації простору, як об'єкту містобудівного планування, є зонування та регіоналізація (районування) території. Методом зонування визначаються територіальні особливості, згідно тих чи інших ознак (рівень господарчої засвоєності, щільність населення чи забудови, транспортних мереж та ін.). Регіоналізація територій дає змогу визначити структурні одиниці, які мають властивості єдності, тобто наближаються до поняття — територіальних систем. При такому моделюванні містобудівних об'єктів головна увага приділяється функціональним зв'язкам між структурними елементами та їх доцільному балансуванню.

Застосовуючи названі аналітичні засоби в процесі містобудівного проектування, визначається матеріально-просторова форма організації суспільства та робляться спроби її майбутнього удосконалення. Матеріально-просторова форма організації суспільства — історична категорія, яка завжди відповідає соціально-економічному та політичному устрою країни на даному етапі її розвитку. Тому пошук перспективних форм просторової організації суспільства здійснюється на базі науково виправданих прогнозів різних проявів його життєдіяльності. Багатоаспектна містобудівна діяльність взагалі спрямована на локалізацію та матері-

ально-технічне забезпечення процесів життєдіяльності, на «закріплення» в просторі всіх цих процесів.

Одним з важливих та маловідомих питань глобальної урбанізації є закономірності та механізми взаємопов'язаного розвитку соціально-культурних функцій міст різного типу на території регіонів. Мова йде про сучасні та майбутні способи життя міського населення в просторі, який є об'єктом містобудівного планування. Зокрема, виникає необхідність планувальними засобами подолати нерівнозначність в рівнях культурно-побутового обслуговування різних за величиною міських поселень в регіонах. В такому аспекті фундаментальне значення набуває, зокрема, взаємодія між регіональним «центром» та «периферією», між центральними та периферійними зразками культури та поведінки населення. Виникають також поняття «стандартного» рівня громадського обслуговування населення та «унікального» — тобто тенденція концентрації зразків «унікальної» культури в системі центральних міст.

В аспекті просторової урбанізації території набувають значення питання поступового приєднання більшості населення до культурних цінностей, тобто розвитку соціально-культурного потенціалу населення, а також відповідної трансформації та модифікації навколишнього середовища. Таким чином, відбувається розширення сфери впливу найбільш великих культурних міських центрів, що є важливим стимулом формування міських агломерацій.

В соціально-культурній сфері, особливо велике значення має мобільність населення, яка створює функціональну та структурно-територіальну єдність окремих регіонів.

Сучасні процеси демократизації суспільства призводять до його диференціації, а разом з цим і його довкілля. Кожний регіон, місто та соціальні групи міського населення в перспективі будуть мати більш значну самостійність та відповідальність в різних сферах життєдіяльності, в тому числі і в сфері управління розвитком міст та територій. Зазначені вище периферійні елементи урбанізованих територій в перспективі можуть бути менш залежними, в тих чи інших аспектах, від «центру» і в більшій мірі враховувати свої власні пріоритети. Але все це не виключає необхідності розробки цілеспрямованих програм сумісного соціально-культурного та просторового розвитку міст та локальних територій. Такі програми, в свою чергу, є засобом досягнення бажаних цілей та забезпечення потреб всього міського населення регіонів і країни, що безпосередньо пов'язано зі стратегією розвитку суспільства, тобто з державним регулюванням процесів просторової урбанізації.

При визначенні особливостей урбанізації країни або району використовуються поняття «структура урбанізованої території» чи «планувальна структура урбанізованих територій». Вона визначається шляхом виділення міських центрів різного типу та значення, зон їх впливу, мережі транспортних комунікацій. Застосовуються також різні засоби зонування урбанізованих територій за показниками щільності населення, міських поселень та різних елементів урбанізованого довкілля.

Урбанізація — процес, який охоплює не тільки міську, але все в більшій мірі і сільську місцевість, визначаючи її трансформацію — демографічну, соціальну, економічну, просторову. Міста і агломерації різносторонньо впливають на оточую-

чу сільську територію, поступово трансформуючи її, і скорочуючи розміри. В результаті відбувається розвиток передмість великих міст. Одночасно спостерігається розповсюдження міських умов і норм життя в сільські поселення. Урбанізація сільської місцевості веде і до якісних її змін: зростають несільськогосподарські заняття сільського населення, збільшується його маятникова міграція (в міста і їх приміську зону); змінюється соціально-професійна і демографічна структура сільських жителів, їх спосіб життя, рівень благоустрою сільських поселень. Таким чином, формуються великі зони тяжіння крупних міст, в яких складаються тісні прямі і зворотні зв'язки із сільською місцевістю.

Сучасна ситуація, в якій опинилась людина, визначається екологічним оточенням, ускладненням соціально-економічними і психологічними проблемами. Крім того, дослідження людського організму свідчать про те, що він реагує на зміни оточуючого його природного і соціального середовища фізично та психологічно. Розуміння природно-соціальної цілісності людини не можливе без розуміння єдності процесу розвитку, а також взаємозв'язку природи і культури. Культура являє собою форму зв'язку людини з природою, з усім оточуючим її світом, з самою собою та іншими людьми. Культура включає мову, звичаї, ідеї, вірування, звички, соціальну організацію, успадковані від минулого, технологічні процеси, системи цінностей. Вона несе на собі вельми суттєвий відбиток регіональності, тобто є суспільним надбанням конкретного простору розселення людей.

Зараз небезпечним стає процес руйнування первинного елемента — «просторового модуля» господарювання, забезпечуючого етнічну, етнокультурну і етнополітичну самоорганізацію та самостійність.

На сучасному етапі ключовою задачею стає підтримка згаданих первинних елементів господарювання, як основи економічної безпеки країни в цілому. Таким чином, первинні господарські елементи представляють «згорнуту» форму економіки, в традиційному розумінні, яка за певних умов розгортається в складну систему відтворених процесів.

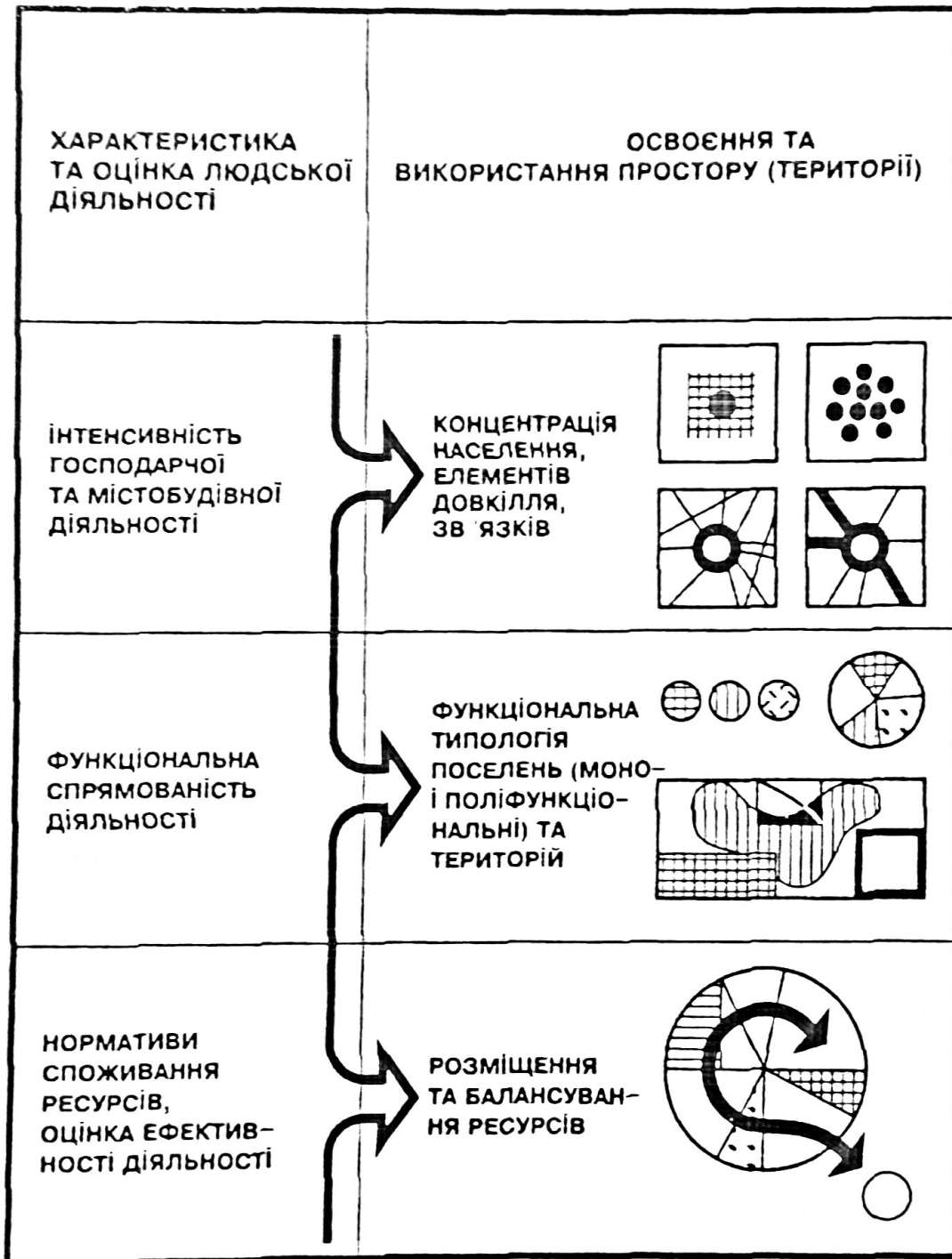
На основі викладеного, слід вказати на необхідність постійних структурних територіальних перетворень. Це, в першу чергу, стосується функціонального зонування на всіх територіальних рівнях. Методологічні дослідження в цьому напрямку мають дати відповідь на те, які форми територіальної організації в найбільшому ступені будуть сприяти ефективному управлінню господарською системою.

Розглянутий підхід до формування господарства свідчить, що простір всієї України має перетворитись на сукупність тісно пов'язаних один з одним, але достатньо завершених цілісних територіальних елементів, по суті — регіонів. Слід також зробити висновок про те, що ефективне управління регіоном не може бути здійснене, якщо в системі цільових установок його розвитку, поряд з матеріальними задачами забезпечення добробуту населення, не будуть ставитись культурологічні задачі.

Значну роль в інтеграції духовних початків в організації простору відіграє культура і політика. Ось, що має лежати в основі організації системи управління регіоном. Ці категорії торкаються проблеми якісного розвитку суспільства в цілому.

Виходячи з вищезазначеного, можна визначити генеральну ціль політики, яка заключається в підтриманні вільних взаємовідносин суб'єктів.

Політика повинна багато в чому бути творчістю, оскільки функціонування району залежить від факторів соціального, економічного, екологічного характеру. Регіон — це система нестійкої рівноваги, і в цьому зв'язку важливо визначити пріоритетну групу цілей. Генеральною метою політики є підтримання рівноваги в системі цільових установок. В цьому випадку культурно-орієнтована політика може виступати гарантом досягнення цільових установок гуманістичними засобами.

Мал. 1. Взаємозв'язок соціальних та просторових характеристик життєдіяльності населення